

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

(με αφορμή την έκδοση του βιβλίου του Ανδρέα Λοβέρδου «Για την Τρομοκρατία και το Πολιτικό Έγκλημα» Αθήνα: Interbooks, 1987)

του Νέστορα Ε. ΚΟΥΡΑΚΗ

Τομέας Ποινικών Επιστημών

Πανεπιστήμιο Αθηνών

*La révolte naît du spectacle de la déraison,
devant une condition injuste et incompréhensible*

Albert Camus,

L' Homme révolté, 1951

Εαν αληθεύει ότι το Ποινικό Δίκαιο και η Εγκληματολογία – περισσότερο, ίσως, από άλλους κλάδους του δικαίου– έχουν έντονη επάνω τους τη σφραγίδα του πολιτικού στοιχείου, αφού οι βασικές τους δομές προϋποθέτουν τη λήψη θέσης σε καίρια ζητήματα πολιτικής ιδεολογίας και φιλοσοφίας (π.χ. στο θέμα του κατά πόσον οι ποινικοί νόμοι αποτελούν ή όχι συγκεκριμένη έκφραση των συμφερόντων της άρχουσας τάξης – πρβλ. σχτ. αναπτύξεις μου στο περ. «Αρμενόπουλος» 39:1985, 924-928· βλ. επίσης Fr. Sack, λήμμα «Politische Delikte, politische Kriminativität» στο συλλογικό έργο των G. Kaiser/H.-J. Kerner/Fr. Sack/H. Schellhoss [Hrsg.], Kleines Kriminologisches Wörterbuch, Heidelberg: C.F. Müller, 1985² σελ. 324-334, όπου και βασική βιβλιογραφία), τότε η διαπίστωση αυτή γίνεται ακόμη πιο φανερή στο κατ' εξοχήν πολιτικό πρόβλημα της τρομοκρατίας, σε βαθμό μάλιστα ώστε ορισμένοι μελετητές, ακριβώς για τον λόγο αυτό, να την εξαιρούν από το γνωστικό αντικείμενο της Εγκληματολογίας (Γ. Πανούσης στο περ. «Αρμενόπουλος» 40:1986, 381-385:384) ή να δηλώνουν αδυναμία στη διατύπωση ενός ικανοποιητικού, από άποψη ποινικού δικαίου, ορισμού της τρομοκρατίας (π.χ. όσοι έλαβαν μέρος στην κοινοβουλευτική συζήτηση για την ψήφιση του ν. 774/1978 «περί καταστολής της τρομοκρατίας και προστασίας του Δημοκρατικού Πολιτεύματος» – βλ. *Πρακτικά Βουλής* της 10-4-1978, Συνέδρ. ΞΔ', σελ. 2404 επ., 2410 επ.). Πραγματικά, στο θέμα της τρομοκρατίας και στο συναφές με αυτήν θέμα της προστασίας του πολιτεύματος κατ' α. 134 επ. ΠΚ, το «δέον» των κανόνων του δικαίου στέκεται αντιμέτωπο (και εν πολλοίς ανίσχυρο) όχι μόνον απέναντι στις σκοπιμότητες της πολιτικής εξουσίας (μέσα και έξω από τα όρια ενός Κράτους), αλλά και απέναντι στα διάφορα συμφέροντα των κοινωνικών ομάδων (πρβλ. Ν. Livos, Grundlagen

der Strafbarkeit wegen Hochverrats, Pfaffenweiler: Centaurus, 1984, σελ. 165 επ. επίσης: Α. Ι. Μάνεση, Δίκαιο και Πολιτική, περ. «Δίκαιο και Πολιτική», τ. 1: 1982, τεύχ. 1, σελ. 1-17, ιδίως σελ. 13). Ανάλογα με τις εκάστοτε κατευθύνσεις της πολιτικής εξουσίας και την οπτική γωνία της κάθε ενδιαφερόμενης κοινωνικής ομάδας, η τρομοκρατία, εσωτερική και εξωτερική, προσλαμβάνει εκ διαμέτρου διαφορετικό περιεχόμενο. Έτσι η *εσωτερική τρομοκρατία* εκλαμβάνεται κατά περίπτωση είτε σαν βία κατά του Κράτους, η οποία πρέπει ανενδοίαστα ν' αντιμετωπίζεται με «νόμο και τάξη», είτε σαν βία-καρπό κοινωνικών αδικιών, που πρέπει να θεραπεύεται με κοινωνικά κυρίως μέτρα, είτε ακόμη σαν βία από την πλευρά του Κράτους και του κοινωνικού συστήματος απέναντι στους αμφισβητίες του, με επακόλουθο τον κίνδυνο να προκληθεί μεταξύ αμφισβητιών και Κράτους ένας πόλεμος «που θα περιθωριοποιήσει τόσο την κοινωνία των πολιτών, όσο και τους θεσμούς της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας» (Πρόεδρος Κυβέρνησης, στα *Πρακτικά Βουλής* της 30-5-1986, Συνεδρ. ΡΜΔ', σελ. 7261). Επίσης διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και στην αξιολόγηση θύιων ενεργειών που εκπορεύονται από/ή συμβαίνουν στο *εξωτερικό*, είτε πρόκειται για εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα (π.χ. οργάνωση PLO των Παλαιστινίων), είτε για αυτονομιστικά κινήματα (π.χ. ETA των Βάσκων, IRA των Βορειοϊρλάνδων), είτε τέλος για αντιδικτατορικά κινήματα: Ανάλογα με την πολιτική τοποθέτηση των κινήματων και τις χώρες που τα ενισχύουν, η δραστηριότητά τους εκτιμάται κατά περίπτωση σαν τρομοκρατική, συνδεδεμένη με «κέντρα διεθνούς τρομοκρατίας» για την αποσταθεροποίηση των δημοκρατικών καθεστώτων, ή αντίθετα σαν εύλογη και δικαιολογημένη, αντίστοιχη με εκείνη των ελλήνων αγωνιστών του 1821, ή των Κυπρίων αγωνιστών στην πρώτη περίοδο της ΕΟΚΑ, ή, ακόμη, των αντιστασιακών στην εποχή της ελληνικής δικτατορίας (σύμφωνα, άλλωστε, και με το ακροτελεύτιο άρθρο του ελληνικού Συντάγματος).

Εν όψει των ανωτέρω, αντιλαμβάνεται κανείς τις τεράστιες δυσκολίες που εμπεριέχει μια προσπάθεια ενατένισης του προβλήματος της τρομοκρατίας από μια – στο μέτρο του εφικτού – αντικειμενική νομική σκοπιά και συσχετισμού του με το πρόβλημα του πολιτικού εγκλήματος. Το κρίσιμο ερώτημα εδώ είναι: Μπορεί η τρομοκρατία να θεωρηθεί ως πολιτικό έγκλημα και να

τύχει έτσι της ευμενούς μεταχείρισης που επιφυλάσσεται από το Δίκαιο στα εγκλήματα αυτά, π.χ. στα θέματα της έκδοσης (α. 5 § 2 Συντ., α. 438 γ' ΚΠοινΔ και α. 3 ν. 4165/961, όπως ισχύει, για την κύρωση της ευρωπαϊκής σύμβασης έκδοσης), της επιβολής της θανατικής ποινής (α. 7 § 3 Συντ.) και της αμνηστίας (α. 47 § 4 Συντ.). Οπωσδήποτε μια πρώτη αντιμετώπιση του προβλήματος οδηγεί μάλλον σε αρνητικές αντιδράσεις (πρβλ. *Πρακτικά Βουλής* της 16-5-1983, Συνεδρ. ΡΚΣΤ', σελ. 6411 αλλά και αυτόθι σελ. 6439). Μια πιο συνθετική έρευνα του προβλήματος οδηγεί ωστόσο σε διαφορετικά συμπεράσματα, αφού προϋποθέτει πριν απ' όλα την εννοιολογική διερεύνηση των εννοιών «τρομοκρατία» και «πολιτικό έγκλημα» και τη μεταξύ τους σύγκριση, επομένως τον μη κατ' αρχήν αποκλεισμό του χαρακτηρισμού της τρομοκρατίας ως πολιτικού εγκλήματος. Από την άποψη μιας τέτοιας συνθετικής εμβάθυνσης στο πρόβλημα, η εργασία του Ανδρέα Λοβέρδου «Για την Τρομοκρατία και το Πολιτικό Έγκλημα» (βλ. σχτ. παρουσίαση της εργασίας αυτής στο περ. «Έγκλημα και Κοινωνία» Α' 1988, 203-204) είναι πράγματι υποδειγματική: Με άριστα θεμελιωμένο νομικό συλλογισμό και με αρκετά ικανοποιητική βιβλιογραφική τεκμηρίωση ο συγγραφέας οικοδομεί βήμα-βήμα την επιχειρηματολογία του και καταλήγει στην κατά μέγα μέρος αναγνώριση του πολιτικού χαρακτήρα της τρομοκρατίας (βλ. σελ. 107, 222 επ. της διατριβής του, πρβλ. όμως και αντίθετη παλαιότερη γνώμη της Κ. Μανωλοπούλου – Βαρβιτσιώτου στα ΠοινΧρ ΛΑ' 1981, 513-539:523).

Τα συμπεράσματα του συναδέλφου είναι πράγματι ενδιαφέροντα και μου δίνουν την ευκαιρία να διατυπώσω ορισμένες σκέψεις που ίσως θα μπορούσαν να συμβάλουν στην περαιτέρω ανάπτυξη ενός γόνιμου επιστημονικού διαλόγου.

Εν πρώτοις πιστεύω ότι εφ' όσον η *τρομοκρατία* είναι ένα υπαρκτό φαινόμενο, ο ορισμός της δεν είναι ανέφικτος, αλλά μπορεί ν' αναζητηθεί σύμφωνα με τους κανόνες του πλατωνικού ή του αριστοτελικού συλλογισμού. Υπάρχουν άλλωστε δικαστικές αποφάσεις ή εισαγγελικές προτάσεις οι οποίες με αφορμή τον καταργηθέντα το 1983 νόμο περί τρομοκρατίας προβαίνουν σε αξιόλογες οριοθετήσεις της αντίστοιχης έννοιας. Υπενθυμίζεται π.χ. η υπ' αριθμ. 1110/1981 απόφ. Αρείου Πάγου, στην εισαγγελική πρόταση της οποίας ως τρομοκρατική ορίζεται η ομάδα εκείνη

(με την έννοια της συμμορίας του α. 187 ΠΚ), «ήτις δρώσα συνωμοτικῶς καί διαθέτουσα παράνομον ὀργανωτικόν μηχανισμόν, ἐπιδιώκει νά ἐπιβάλλει τάς πολιτικές της ἰδέας καί νά ἐπικρατήσῃ πολιτικῶς, προκαλοῦσα τρόμον εἰς τοὺς πολίτας διὰ τοῦ ἐπικειμένου ἢ ἀπειλουμένου κινδύνου διαπράξεως σοβαρῶν ἐγκλημάτων εἰς θάρος ἀτόμων ἢ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου» (ΠοινΧρ ΛΒ' 418 καὶ ΝοΒ 29:1981, 1602· πρβλ. Ι. Μανωλεδάκη, γνμδ. στο περ. «Αρμενόπουλος» 35:1981, 366-368:367 καθὼς καὶ ὁρισμένες ἄλλες δικαστικές αποφάσεις που ἀσχολήθηκαν με τὸν ν. 774/1978: ΕφΘεσ 54/1980, ΠοινΧρ Λ' 472· ΑΠ 359/1981, ΠοινΧρ ΛΑ' 650· ΑΠ 691/1983 (Συμβ), ΠοινΧρ ΛΓ' 928· ΑΠ 442/1984, ΠοινΧρ ΛΔ' 859· ΑΠ (ολομ.) 643/1985, ΠοινΧρ ΛΕ' 894). Θεωρῶ πάντως τὴν καθιέρωση ἐνός νομοθετικοῦ ἢ ἐστὼ νομολογιακοῦ ὁρισμοῦ περὶ τρομοκρατίας καὶ περιττὴ καὶ επικίνδυνη: *περιττὴ*, διότι ἡ τυχόν ευμενέστερη ἀντιμετώπιση τοῦ μέλους μίας τρομοκρατικῆς ομάδας μπορεῖ νὰ γίνεταί κάθε φορά με βάση *ἀπ' ευθείας* τὶς συγκεκριμένες διατάξεις περὶ πολιτικοῦ ἐγκλήματος, στὶς ὁποῖες ἀπλῶς νὰ ἐπιχειρεῖται ἡ υπαγωγή τῶν πραγματικῶν περιστάτικῶν τῆς τρομοκρατικῆς ἐνέργειας· καὶ *επικίνδυνη*, διότι ἡ δημιουργία μίας ἰδιαίτερης κατηγορίας ἐγκλημάτων – τρομοκρατῶν, στοὺς ὁποῖους νὰ ἐπιφυλάσσεται ἐνδεχομένως ἡπιότερη μεταχείριση ἀπὸ ἐκείνην ἄλλων κατηγοριῶν ἐγκλημάτων, ἐμπερικλείει τὸν κίνδυνο χρησιμοποίησης αὐτῆς τῆς ἴδιας κατηγορίας – ὑπὸ διαφορετικές, ὅμως, πολιτικές περιστάσεις – γιὰ δυσμενὴ μεταχείριση καὶ δίωξη πολιτικῶν ἀντιπάλων με κατηγορίες που θα εἶναι μὲν ἀνυπόστατες, ἀλλὰ θα μποροῦν εύκολα νὰ «προσαρμοσθοῦν» στο ἐν μέρει ἀόριστο περιεχόμενο τῶν ἐννοιῶν «τρομοκρατία» καὶ «τρομοκράτης». Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ ἐννοια τοῦ *πολιτικοῦ ἐγκλήματος* (ἢ, κατὰ ὁρισμένους, ἡ ἀντίστοιχη ἐννοια τοῦ πολιτικοῦ ἐγκληματία) προσφέρεται πράγματι νὰ στεγάζει ἀρκετές περιπτώσεις πολιτικῆς τρομοκρατίας καὶ νὰ ὁδηγήσῃ ἐτσι σε ευμενέστερη ποινικὴ μεταχείριση τῶν δραστῶν τῆς. Καὶ ἐδῶ ὅμως ἀνακύπτουν σοβαρά ἐννοιολογικά προβλήματα γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ὅρου «πολιτικὸ ἐγκλημα». Χωρὶς νὰ ἐπιθυμῶ, μέσα στα πλαίσια τοῦ σύντομου αὐτοῦ σημειώματος, νὰ ἐνδιατρίψω στὴν ἐκτενὴ ἐπὶ τοῦ θέματος συζήτηση, πιστεύω ὅτι ἡ συζήτηση αὐτὴ θα μποροῦσε ν' ἀποκτήσῃ κάποια καινούργια ἐρεθίσματα ἐάν τὸ θέμα ἀντιμετωπιζόταν ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία μίας, ἀς τὴν ὀνομάσουμε, *ἐνωτικῆς θεωρίας*. Στὴν περίπτωση δηλ. αὐτὴ ἡ ἐννοια τοῦ πολιτικοῦ ἐγκλήματος θα προέκυπτε ἀπὸ ἓνα συνδυασμὸ

της στενής αντικειμενικής και της στενής υποκειμενικής θεωρίας, όχι όμως με σωρευτικό χαρακτήρα, όπως στην κλασική μικτή θεωρία (πρβλ. ΑΠ 144/1907, «Θέμις» ΙΗ΄ 1907-1908, 584), αλλά με διαζευκτικό χαρακτήρα, ώστε δηλ. ν' αρκεί η συνδρομή των στοιχείων είτε της στενής αντικειμενικής, είτε της στενής υποκειμενικής θεωρίας, για να χαρακτηριστεί μια πράξη ως πολιτικό έγκλημα. Υπό το πρίσμα αυτό το πολιτικό έγκλημα θα οριζόταν *de lege lata* (πρβλ. και α. 8 § 3 ιταλ. ΠΚ) ως το έγκλημα εκείνο, με το οποίο είτε προσβάλλεται η (εξωτερική ή εσωτερική) υπόσταση και ασφάλεια του Κράτους, σε βαθμό ώστε ν' απειλείται άμεσα το πολίτευμα ή/και η ίδια η ύπαρξη της Πολιτείας (πρβλ. ΑΠ 238/1930, «Θέμις» ΜΑ΄ 1930, 608), είτε/και αποσκοπείται άμεσα μέσω των (οποιοωνδήποτε) εγκληματικών πράξεων η ανατροπή ή μεταβολή του πολιτεύματος ή η προσβολή της υπόστασης και ασφάλειας του Κράτους (πρβλ. ΑΠ 8/1921, «Θέμις» ΛΓ΄ 1922-1923, 21 – βλ. εκτενέστερα τη σχετ. νομολογία που παραθέτουν ο Αλ. Λοβέρδος, ανωτ., σελ. 141 επ., 189 επ., και η Ελ. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Προσβολές του πολιτεύματος, Άρθρα 134-137 ΠΚ, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 343 επ.). Ο ορισμός όμως αυτός για να είναι λειτουργικός και να μην οδηγεί σε συμπεράσματα εκτός πραγματικότητας, όπως π.χ. στον χαρακτηρισμό του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967 σαν πολιτικού αδικήματος (ΕΦΑθ 477/1975, ΠοινΧρ. ΚΕ΄ 682), θα πρέπει, νομίζω, να εμπλουτισθεί και από ορισμένα άλλα στοιχεία που σχετίζονται άλλωστε άμεσα όχι μόνο με ρυθμίσεις του ισχύοντος δικαίου, αλλά και με τον δικαιολογητικό λόγο θέσπισης της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος, που συνίστατο ακριβώς στην ευμενέστερη μεταχείριση όσων διαπράττουν εγκλήματα παρωθούμενοι από τις ανιδιοτελείς τους ιδέες υπέρ της κοινωνίας και της ελευθερίας (πρβλ. Κ. Τσουκαλά, Τα ορκωτά δικαστήρια, τ. Ι, Αθήναι 1929, σελ. 204 κατά παραπομπή του Ι. Μανωλεδάκη, Ποινικό Δίκαιο, Επιτομή Γεν. Μέρους, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 205· επίσης: Ν.Κ. Ανδρουλάκη, Το Νέο Σύνταγμα και η Ποινική Δικαιοσύνη, στο συλλογικό έργο του Ελλ. Ινστιτούτου Διεθνούς και Αλλοδαπού Δικαίου «Η επίδρασις του Συντάγματος του 1975 επί του ιδιωτικού και επί του δημοσίου δικαίου», Αθήναι 1976, 63-73:66 επ.): Πρώτον, ο δράστης θα πρέπει να ελαύνεται στις βίαιες, εγκληματικές πράξεις του από «αίτια μη ταπεινά» κατά την έννοια του α. 84 ΠΚ περί ελαφρυντικών περιστάσεων, δηλ. να τις τελεί με την ειλικρινή πρόθεση να βελτιώσει τα κατά τη γνώμη του κακώς κείμενα

και σίγουρα όχι κινούμενος από ιδιοτελείς παράγοντες, όπως η αρχομανία και η κερδοσκοπία. Και δεύτερον, ο δράστης θα πρέπει να χρησιμοποιεί μέσα που να φανερώνουν ότι ο αγώνας του γίνεται πράγματι για το καλό της κοινωνίας και όχι από εχθρότητα ή έστω αδιαφορία απέναντι σ' αυτήν (να μην πρόκειται δηλ. για τη λεγόμενη «οριζόντια τρομοκρατία» – βλ. σχτ. Α. Λοβέρδο, ανωτ. σελ. 98, 229): επομένως οι ενέργειές του δεν θα πρέπει κατά κανένα τρόπο να στρέφονται εναντίον τρίτων, αθώων προσώπων, αυτών δηλ. που δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι ασκούν καταπίεση και αυταρχική εξουσία ή ότι επιχειρούν βίαιη κατάλυση του Συντάγματος κατά την έννοια του α. 120 § 4 Συντ. (πρβλ. με το πνεύμα αυτό και τα δύο πρωτόκολλα που υπογράφηκαν στη Γενεύη την 8-6-1977 για τη συμπλήρωση των Συμβάσεων της Γενεύης από 12-8-1949, σχετικά με την προστασία των θυμάτων των διεθνών ενόπλων συγκρούσεων: με τα πρωτόκολλα αυτά, από τα οποία το πρώτο κυρώθηκε και από τη χώρα μας, αποτελώντας εσωτερικό δίκαιο όπως και οι Συμβάσεις της Γενεύης – ν. 1786/1988 και ν. 3841/1956 –, οι ρυθμίσεις για την προστασία του αμάχου πληθυσμού επεκτάθησαν και σε «ενόπλους συγκρούσεις κατά τις οποίες οι λαοί μάχονται κατά της αποικιοκρατικής κυριαρχίας και της ξένης κατοχής και κατά των φυλετικών καθεστώτων, ασκώντας το δικαίωμά τους για αυτοδιάθεση...» βλ. α. 1 § 4 ν. 1786/1988 – πρβλ. επίσης ν. 1688/1987 για την κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης της Ν. Υόρκης από 18-12-1979 κατά της σύλληψης ομήρων). Ένα τρίτο στοιχείο που μπορεί να θεωρηθεί ότι διευκρινίζει λειτουργικά την έννοια του πολιτικού εγκλήματος είναι τέλος αυτό που αφορά στην ίδια την κατεύθυνση του πολιτικού προγράμματος του δράστη (και όχι απλώς στις προθέσεις και στα χρησιμοποιούμενα από αυτόν μέσα, όπως στις προηγούμενες δύο περιπτώσεις). Θα πρέπει δηλ. η δράση του υπαιτίου να γίνεται «υπέρ της ελευθερίας», όπως η έννοια αυτή γίνεται αντιληπτή στο α. 5 § 2.2 Συντ. («απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού που διώκεται για τη δράση του υπέρ της ελευθερίας») και στην επιφύλαξη που η ελληνική κυβέρνηση διατύπωσε κατά την αποδοχή και κύρωση της ευρωπαϊκής σύμβασης από 27-1-1977 για την καταστολή της τρομοκρατίας (ήδη α. 1 ν. 1789/1988: πρβλ. σχτ. αρθρογραφία του Γ. Βότση στην εφημ. «Ελευθεροτυπία» της 6.6.1988, σελ. 9 και της 20.6.1988, σελ. 9: βλ. επίσης τη σχτ. εισηγητική έκθεση από 17-10-1986 και τη σχτ. κοινοβουλευτική συζήτηση στα Πρακτικά Βουλής της 25-5-1988,

Συνεδρ. ΡΛΔ', σελ. 6628-6640). Έχω πάντως την εντύπωση ότι η έννοια της ελευθερίας, όσο και αν έχει προσδιορισθεί με εξαίρετο τρόπο από συγγραφείς όπως ο John Stuart Mill (στο δοκίμιό του «On Liberty»- 1859, βλ. Cl. Morris, The Great Legal Philosophers, Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press, 1959, σελ. 380-396), είναι τόσο ευρεία και πολυσήμαντη, με συγκρουόμενα μεταξύ τους επίπεδα ερμηνείας (π.χ. ανάλογα με το αν τεθεί ως βάση η ατομική ή η εθνική ελευθερία για την ανταγωνιστικότητα της σχέσης αυτών των δύο κατηγοριών ελευθερίας βλ. και α. 48 Συντ. ως προς τη λεγόμενη «κατάσταση πολιορκίας»), ώστε η ένταξη του στοιχείου αυτού στην έννοια του πολιτικού εγκλήματος να πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή και με στάθμιση της συνολικής συμπεριφοράς του δράστη (κυρίως, ν' αποκλείεται το πολιτικό έγκλημα όταν η εγκληματική πράξη στρέφεται κατά των ατομικών ελευθεριών ή / και προσβάλλει την εθνική ελευθερία – πρβλ. Π. Α. Παπαδάτου, Το πολιτικό έγκλημα σήμερα, ΝοΒ 25-1977, 324-329:329).

Οι ανωτέρω σκέψεις αναφέρονται όχι μόνο στον τρόπο με τον οποίο ενδείκνυται να γίνεται η μεταχείριση των πολιτικών εγκληματιών από τη Δικαιοσύνη, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο επιβάλλεται να γίνεται από τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας η αξιολόγηση της δραστηριότητας τρομοκρατικών ομάδων, είτε πρόκειται για εισαγόμενη τρομοκρατία (π.χ. βομβιστική επίθεση από Παλαιστίνιους στο αεροδρόμιο του Ελληνικού την 5-8-1973), είτε για αντικρατική τρομοκρατία αναρχικών ή οργανωμένων πυρήνων (π.χ. οργανώσεις Ε.Λ.Α. και «17Ν»), είτε τέλος για κρατική τρομοκρατία σε βάρος πολιτών (π.χ. δολοφονία του βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη την 22-5-1963 και του ιερωμένου Jerzy Popieluszko στη Βαρσοβία την 19.10.1984). Θα πρέπει πάντως να τονισθεί ότι η αντιμετώπιση των ομάδων αυτών σε επίπεδο διακρατικής συνεργασίας (π.χ. με τη διαδικασία της έκδοσης τρομοκρατών) εμφανίζει πολλαπλές δυσχέρειες. Και τούτο διότι οι ομάδες αυτές έχουν συνήθως στενές διασυνδέσεις με εύπορες (κυρίως πετρελαιοπαραγωγικές) χώρες, έτσι ώστε να παρατηρούνται συχνά στα Κράτη της Δύσης «περιπτώσεις σιωπηλής ανοχής ή συγκάλυψης [από αυτά] σοβαρών τρομοκρατικών πράξεων, με αντιπαροχή την εξασφάλιση πετρελαίου, εξαγωγών των βιομηχανικών τους προϊόντων κ.λπ.» (βλ. Π. Α. Παπαδάτου, Η Τρομοκρατία, Αθήνα/Κομοτηνή, 1987, σελ. 216). Επίσης και σε

εσωτερικό επίπεδο κάθε χώρας η αντιμετώπιση των τρομοκρατικών ομάδων παρουσιάζει ιδιαίτερα προβλήματα λόγω του κλειστού χαρακτήρα των ομάδων αυτών ως προς τα ενεργά τους μέλη και λόγω της ενδεχόμενης απροθυμίας πολλών πολιτών να βοηθήσουν στη λεγόμενη «εξάρθρωση» αυτών των ομάδων, είτε διότι υπάρχει σ' αυτούς ο φόβος των αντιποίνων για τους καταδότες, είτε και διότι θεωρείται πως οι ομάδες αυτές «απέχουν πολύ από το να απειλούν σοβαρά τους λειτουργικούς θεσμούς του καθεστώτος» (Γ. Βότση, Σε μαύρο φόντο, Αθήνα 1984, σελ. 215· επίσης κατά σχτ. στοιχεία από σφυγμομέτρηση του περ. «Ένα» της 14.7.1988, σελ. 24-28, μόλις 53,7% των απαντησάντων θα καταγγέλλανε «σίγουρα» στην Αστυνομία κάτι που θα ήξεραν για τους τρομοκράτες της «17N», άλλο ένα 19,7% απάντησαν «μάλλον ναι», και μόλις ένα 43,9% των απαντησάντων θεώρησαν ότι οι ενέργειες της «17N» αποτελούν σοβαρό κίνδυνο για τη Δημοκρατία).

Όσον αφορά ειδικότερα στην αντικρατική τρομοκρατία, η ανάπτυξη της, ακόμα και όταν αυτή σχετίζεται με ξένα διεθνή κέντρα τρομοκρατίας της Ανατολής ή της Δύσης (βλ. αντίστοιχα στοιχεία που παρατίθενται στα βιβλία του R. Jacquard, Οι Μυστικοί Φάκελοι της Τρομοκρατίας, Αθήνα 1986, ιδίως σελ. 299 επ., 137 επ., 176 επ. και του Μάνου Χάρη, Τρομοκρατία, Αθήνα 1984, σελ. 87 επ. βλ. επίσης την έκθεση M. Tabone εις *Council of Europe, Parliamentary Assembly, Conference on the Defence of Democracy against Terrorisme in Europe: Tasks and Problems*, Strasbourg 1981, Doc. 4258, σελ. 8 επ.), φανερώνει συνήθως την «αδυναμία της κοινωνίας να ανανεωθεί με ειρηνικές εξελικτικές διαδικασίες από μόνη της» (Π. Α. Παπαδάτου, Η Τρομοκρατία, ανωτ., σελ. 20). Επομένως μια μακροπρόθεσμα ουσιαστική αντιμετώπιση αυτής της τρομοκρατίας προϋποθέτει όχι τόσο κατασταλτικά μέτρα διακρατικού ή εσωτερικού χαρακτήρα, όσο κυρίως προληπτικά μέτρα για την εκρίζωση των ίδιων των παραγόντων που την εκτρέφουν και την καθιστούν ανεκτή σε τμήματα του πληθυσμού (ιδίως: ενίσχυση των θεσμών της πλουραλιστικής δημοκρατίας και του σεβασμού της αξίας του Ανθρώπου, κατά την έννοια του α. 2 § 1 Συντ.). Αντίθετα, η προσφυγή σε σπασμωδικά μέτρα καταστολής ή και φαλκίδευσης των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών σε ένα Κράτος Δικαίου δημιουργεί πολλαπλές επιφυλάξεις, είτε τα μέτρα αυτά αφορούν *ad hoc* στην αντιμετώ-

πιση των τρομοκρατικών ομάδων (π.χ. στέρηση του δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας, όπως άστοχα είχε θεσπίσει το α. 11 ν. 969/1979 σχετικά με τα εγκλήματα του παλαιού αντιτρομοκρατικού ν. 774/1978 – πρβλ. Γ.Α. Μαγκάκη στο ΝοΒ 28:1980, 1018-1022:1019 επ. καθώς και τις παρεμφερούς χαρακτήρα ρυθμίσεις της § 138a γερμΚΠοινΔ), είτε και αφορούν γενικότερα στην αντιμετώπιση της υποτιθεμένης «κωλυσιοεργίας» και στην δήθεν «επιτάχυνση» των διαδικασιών μιας ποινικής δίκης (π.χ. περιορισμοί στο δικαίωμα του κατηγορουμένου να προτείνει την εξαίρεση δικαστικών προσώπων ή την κλήτευση μαρτύρων υπεράσπισης και τον διορισμό τεχνικών συμβούλων). Τέτοιου είδους μέτρα, πέρα από τον ανελεύθερο χαρακτήρα τους είναι συγχρόνως αναποτελεσματικά και επικίνδυνα. Διότι συντηρούν στον πληθυσμό την ψυχολογική σtimόσφαιρα ενός μεσαιωνικού «κυνηγιού μαγισσών» (Hexenjagd) για πάσης φύσεως «τρομοκράτες» και «αναρχικούς» και οδηγούν έτσι νομοτελειακά σε κλιμάκωση της βίας εκατέρωθεν, σε ισχυροποίηση του κρατισμού, σε όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων, και τελικά σε κατάρρευση του δημοκρατικού πολιτεύματος, που από τη φύση του προϋποθέτει ηπιότητα και μετριοπάθεια.